

De betekenis van Nederland als pleisterplaats voor IJslandse Grutto's *Limosa limosa islandica* tijdens de voorjaarsstrek in 2001 en 2002.

**Gerrit J. Gerritsen en
Wim Tijsen**

Roestroder dan de gewone, kortere poten, meer bandering. Voor menig vogelaar is het geen sinecure om de IJslandse ondersoort van de Grutto van de nominaatvorm te onderscheiden. Zeker als het broedpak nog niet klaar is. Tijdens de doortrektijd in de voorjaren van 2001 en 2002 is gepoogd op zoveel mogelijk plekken in Nederland IJslandse Grutto's te tellen. De populatie IJslanders lijkt toe te nemen, zowel in de overwinteringsgebieden als in Nederland. Onderweg van Portugal, Frankrijk en zelfs Engeland naar IJsland is een schijnbaar wat onlogisch ommetje langs de plas-drasgebieden in Nederland kennelijk toch de moeite waard.

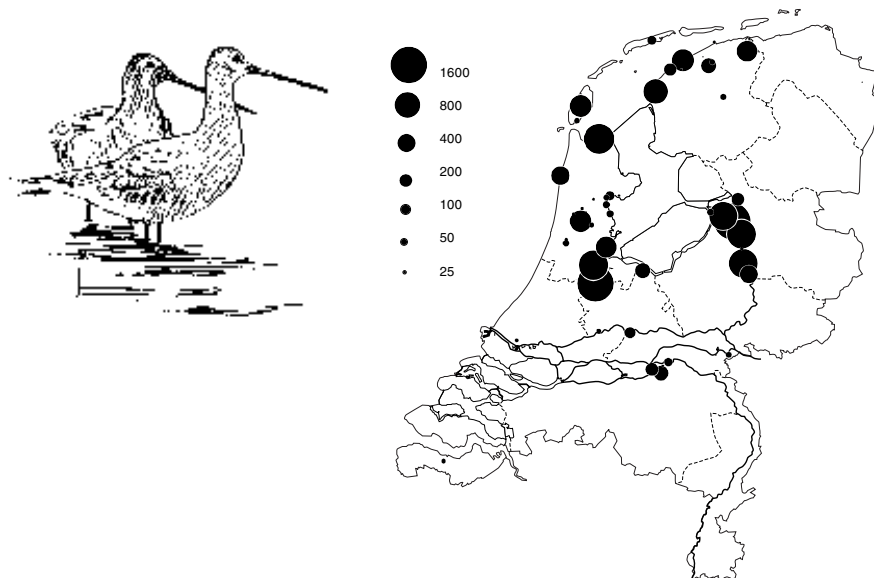
Tot 1991 was de IJslandse Grutto bij veel vogelaars een onbekende ondersoort. Artikelen waarin determinatiekenmerken en kleurenafbeeldingen zijn gegeven (Roselaar & Gerritsen 1991, van Beusekom 1993) leidden tot meer aandacht voor de 'IJslanders'. Vervolgens gaven Van Scheepen & Oreel (1995) een overzicht van het aantal waarnemingen in ons land in de periode 1984-1992. Er bleek vanaf 1990 sprake van een toename tot een maximum van 630 vogels in 1992, waarvan 460 op Wieringen en 170 in de rest van het land. De eerste daaropvolgende publicatie maakt melding van 173 IJslandse Grutto's in 1998 bij Harlingen (Versluys 1999).

Elders ontstond ook veel wetenschappelijke kennis over deze ondersoort (Gill *et al.* 2001), die vooral op IJsland broedt met daarnaast kleine aantallen broedvogels in Noordwest-Schotland en Noordwest-Noorwegen. De belangrijkste overwinteringsgebieden liggen in Groot-Brittannië, Ierland en West-Frankrijk, met kleinere aantallen in Spanje en Portugal (Gill *et al.* 2002). De grootte van de in Groot-Brittannië overwinterende populatie IJslandse Grutto's is sinds 1970 verviervoudigd (Gill *et al.* 2001). Omdat beide auteurs de laatste jaren een sterke toename zagen in hun Nederlandse studiegebieden, langs de IJssel en op Wieringen, werd besloten in 2001 een landelijke telling te organiseren. Vanwege de MKZ-crisis, die in 2001 het tellen van een aantal gebieden onmogelijk maakte, is er in 2002 nogmaals een telling georganiseerd.

Methode

In 2001 is in vijf weekeinden (midden maart, eind maart, midden april, derde decade en laatste weekend van april) geteld. In 2002 werden er zeven tellingen (begin, midden en eind maart en in april elk weekend) uitgevoerd. Door het uitbreken van de Mond- en Klauwzeerziekte in Nederland konden verschillende gebieden in 2001 niet worden bezocht. Dit was vooral het geval langs de Fries/Groningse waddenkust en enkele kleinere deelgebieden van Noord-Holland. In de buurt van reeds bekende pleisterplaatsen van IJslandse Grutto's zijn tellers gericht benaderd om tellingen uit te voeren. Verder leverde oproepen op EuroBirdNet Nederland in beide jaren een aantal nieuwe tellers op. Door de groeiende bekendheid van dit telproject en oproepen via internet is in het voorjaar van 2002 op een aanzienlijk groter aantal plaatsen geteld dan in 2001.

Alle deelnemers kregen een handleiding toegestuurd met de veldkenmerken van de ondersoort. Aan de deelnemers werd gevraagd een minimum (aantal zekere IJslandse Grutto's) en maximum aantal op te geven, dit in verband met de determinatieproblematiek. Vooral in het vroege voorjaar is het vaak erg moeilijk om de gewone en de IJslandse Grutto uit elkaar te houden, omdat beide ondersoorten dan nog grotendeels in winterkleed zijn. In getijdengebieden is geteld tijdens hoog water en aanvullend op geschikte locaties binnendijks, of op plaatsen waar in het verleden vogels waren gesignaleerd. Op binnenlandse pleisterplaatsen

Figuur 1. Maximale aantallen IJslandse grutto's per pleisterplaats in 2001 en 2002. *Maximum numbers of Icelandic Black-tailed Godwits in The Netherlands in 2001 and 2002.*

werd gevraagd de verhouding vast te stellen tussen de aantallen gewone en IJslandse Grutto's. Aanvullend werden de gebieden doorkruist op groepen foeragerende vogels. Als extra ondersteuning was er in het voorjaar van 2002 een website beschikbaar met video-stills van IJslandse Grutto's in verschillende kleden. Als laatste ruggensteun bij de herkenning kon gebruik worden gemaakt van het kleurringschema van Engelse, IJslandse en Franse onderzoekers (Gill *et al.* 2002). Ongeveer één op de 125 IJslandse Grutto's draagt momenteel een kleurcombinatie. Verschillende waarnemers gaven aan dat ze de desbetreffende vogel zonder kleurringen nooit als een IJslandse Grutto zouden hebben herkend, doordat het opvallende broedkleed nog ontbrak.

Sinds de verschijning van IJslandse Grutto's langs de Wieringer Waddenkust vanaf 1991, zowel binnen- als buitendijks, wordt de soort regelmatig (minimaal vijf maal per seizoen) geteld. Tot en met 1994 gebeurde dit vooral incidenteel door Theo Mulder. Vanaf 1995 zijn door Theo Mulder en Wim Tijsen structurele tellingen georganiseerd. Het aantal complete tellingen schommelt tussen de vijf en tien per sei-

zoen. De IJssel wordt sinds 1973 maandelijks geheel geteld rond half maart en half april. De eerste auteur telde het IJsseltraject Zwolle-Kampen in de meeste jaren wekelijks in de maanden februari-april. Pas in 2000 werd duidelijk dat IJslandse Grutto's ook in het IJsseltraject Deventer-Zwolle talrijk kunnen voorkomen. Deze frequente tellingen in twee gebieden zijn gebruikt om de langjarige ontwikkeling in de maximaal aantallen te schetsen (tabel 1).

Resultaten

Aantallen In 2001 werd op 29 locaties geteld, waarvan op 21 (72%) op één of meer teldata IJslandse Grutto's aanwezig bleken te zijn (figuur 1). Het maximum van 3015-3556 vogels werd vastgesteld in het weekend van 31 maart/1 april. In 2002 werd op 44 locaties geteld, waarvan op 43 (98%) op één of meer teldata vogels aanwezig waren. Het maximum (6758-9811) werd net als in 2001 vastgesteld in het laatste telweekend van maart. De aantallen geteld in 2001 waren beduidend lager dan in 2002. Dit wordt grotendeels verklaard door een lagere telinspanning. Zo konden de gebieden

Koehool (Friesland, maximaal 640 in 2002) en Ezumakeeg (Friesland, maximum 850 in 2002) tijdens de doortrekpiek niet worden geteld wegens wegzettingen ten gevolge van de MKZ-crisis. Ook het ontbreken van polder Demmerik (Utrecht, maximum 1590 in 2002) en Texel (maximum 589 in 2002) in de telling had een sterke negatieve invloed op het totaal. Verder bleken er in 2002 op de grote pleisterplaatsen die in beide jaren werden geteld in vier van de zes gevallen grotere aantallen voor te komen.

Biotoop De grootste aantallen werden waargenomen op natte graslanden waar 0-10 cm zoet water stond. De overige vogels verbleven op zoute getijdenslikken. Verder zijn er een aantal pleisterplaatsen die niet aan deze omschrijvingen voldoen. Zo worden elk jaar in de omgeving van de Klemweg in de Zeevang (Noord-Holland) tussen de 100 en 200 vogels gezien, waarbij in de omgeving wel wat nattere graslanden of plas-drassituaties voorkomen, maar de foerageerplek zelf niet echt plas-dras te noemen is. De Eempolders (Utrecht/Gelderland) en polder Demmerik bij Vinkeveen vallen eveneens onder deze karakteristiek. De Stroeër- en Oosterlanderkoog op Wieringen, waar de vogels al sinds een jaar of acht foeragerend worden waargenomen, kan ook niet gekenschetst worden als een plas-drassituatie, terwijl de vogels er worden gezien tijdens zowel hoog als laag water op de Waddenzee. IJslandse Grutto's komen blijkbaar alleen daar voor, waar in de omgeving plas-drassituaties aanwezig zijn om te overtijen en/of te slapen.

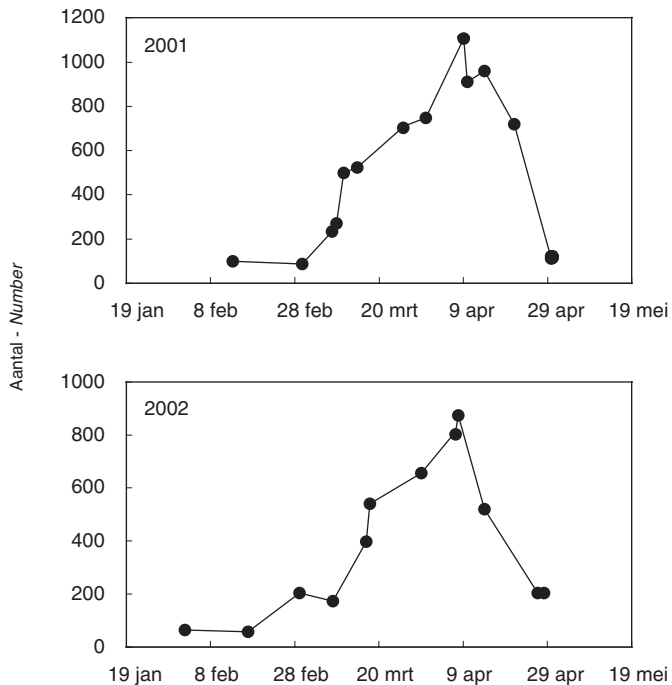
Doortrekverloop Zowel in 2001 als 2002 werden de grootste aantallen geteld in het weekend van 31 maart/1 april. De landelijke tellingen van 2001 en 2002 zijn echter niet zo geschikt om een goed beeld te krijgen van het doortrekverloop, omdat niet wekelijks werd geteld. Daarom is gebruik gemaakt van frequente tellingen van het Wieringerwad en de IJssel. Op het Wieringerwad werden de eerste vogels doorgaans waargenomen in de tweede en derde decade van februari, alhoewel ze de laatste jaren steeds vroeger arriveerden. Ook het aantal overwinterraars is hier toegenomen, tot een maximum van 115 in januari 2002. Vervolgens was er sprake van een geleidelijke toename tot begin april. Doorgaans werd de piek bereikt tussen 10 en 15 april. De aantallen namen in de loop van april vrij abrupt af (figuur 2). Eind april ging het dikwijls nog maar om tientallen vogels. In mei werden zelden nog vogels waargenomen, alhoewel de verminderde telinspanning daar ook debet aan zal zijn. De laatste waarnemingen zijn van 4 mei.

Langs de IJssel werd de vroegste IJslandse Grutto waargenomen op 25 februari. In maart namen de aantallen sterk toe, waarna doorgaans in de eerste helft van april de piek werd bereikt. Meestal werden de laatste exemplaren in de derde aprildecade waargenomen. Een uitzondering is een waarneming van een enkel exemplaar op 22 mei. Het doortrekverloop was langs de IJssel grilliger dan op het Wieringerwad. De reden hiervoor is dat langs de IJssel de oppervlakte plasdras jaarlijks sterk verschilt, waardoor de aantallen pleisterende IJslandse Grutto's sterk beïnvloed lijken te worden.

Tabel 1. Voorjaarsmaxima van IJslandse Grutto's op het Wieringerwad en vasteland en langs de IJssel tussen Zwolle en Kampen. *Maximum numbers of Icelandic Black-tailed Godwits in spring on Wieringen and adjacent mudflats, and along a part of the river IJssel between Zwolle and Kampen.*

Jaar	Wieringen en Waddenkust Wieringen	IJssel Zwolle-Kampen
1990	?	0
1991	>200	0
1992	460	17
1993	320	1
1994	160	100
1995	460	290
1996	420	5
1997	1012	18
1998	636	102
1999	1160	318
2000	1125	672
2001	1092	627-888
2002	870	1114-1617

Figuur 2. Aantallen IJslandse Grutto's op het Wieringerwad in het voorjaar van 2001 en 2002. *Numbers of Icelandic Black-tailed Godwits on the intertidal mudflats of Wieringen in the spring of 2001 and 2002.*

Verblijfsduur Aan de hand van gekleurringde vogels is tevens het doortrekverloop vast te stellen. Rond Wieringen verschijnt vanaf eind februari een aantal 'vaste' gekleurringde vogels. Deze vroege vogels blijven vaak tot half april. Vanaf de laatste week van maart wordt een toenemend aantal nieuwe gekleurringde vogels waargenomen.

In de periode 1997-2003 zijn er langs de IJssel in totaal 56 verschillende IJslandse Grutto's met kleurringen waargenomen. Hiervan werden er 25 (46%) op twee of meer data in hetzelfde voorjaar gezien. Van deze 25 exemplaren was de gemiddelde verblijfsduur 13 dagen en het maximum 37 dagen. Op Wieringen werd vastgesteld dat tijdens de doortrekpiek in april gekleurringde vogels dikwijls maar enkele dagen blijven. Dit zijn waarschijnlijk vogels die het meest zuidelijk (in Portugal) hebben overwinterd (T. G. Gunnarsson).

Plaatsrouw Van de 56 in 1997-2003 langs de IJssel waargenomen IJslandse Grutto's met kleurringen zijn er negen (16%) in meerdere voorjaren gezien, tot een maximum van drie opeenvolgende jaren. Op het Wieringerwad is één vogel zelfs in zeven opeenvolgende voorjaren gezien.

Discussie

Determinatieproblemen Op veel binnenlandse pleisterplaatsen komen IJslandse Grutto's samen voor met gewone Grutto's. In het begin van het seizoen, als de IJslandse Grutto's nog niet ver gevorderd zijn met de rui naar het zomerkleed, zijn beide ondersoorten moeilijk uit elkaar te houden. IJslandse Grutto's kunnen daardoor makkelijk voor gewone Grutto's worden aangezien. Vanaf de derde decade van maart wordt het makkelijker IJslandse Grutto's te herkennen. Dat geldt vooral voor de mannen die een nog roestbruiner verenkleed hebben dan de vrouwtjes. Door deze determinatieproblemen kunnen de aantallen IJslandse Grutto's tijdens de tellingen begin maart en half maart (sterk) zijn onderschat. Zo zijn er waarnemingen van gekleurringde IJslandse Grutto's langs de IJssel vanaf 25 februari, waaruit blijkt dat deze al vroeg kunnen arriveren. Uit figuur 2 blijkt dat in de eerste decade van maart de aantallen duidelijk toenemen en midden maart bedraagt het aantal IJslandse Grutto's al ruwweg 50% van het seizoensmaximum.

Aantallen De vastgestelde aantallen zijn om twee redenen opvallend te noemen. Enerzijds werd de IJslandse Grutto tot 1993 beschouwd

als een weinig talrijke doortrekker in het voorjaar (landelijk maximum 630, van Scheepen & Oreel 1995) en wintergast in de Zeeuwse Delta (maximum 240, Castelijns 1994). Anderzijds is de populatie van de IJlandse Grutto relatief klein (36 000 vogels, T.G. Gunnarsson in voorbereiding), waarvan dus op het hoogtepunt van de voorjaars trek 19-28% in Nederland kan verblijven. Waarom er in 2002 veel hogere aantallen zijn geteld dan in 2001 is lastig te verklaren. Een aantal waarnemers gaf aan door ervaring meer IJlandse Grutto's te kunnen determineren in gemengde groepen.

Verspreiding De verspreiding over ons land is op het eerste gezicht opmerkelijk. Voor een soort die met name vanuit Portugal en Frankrijk op weg is naar IJsland lijkt het massaal bezoeken van Nederland, en zeker de oostelijk gelegen IJsseluitwaarden, een onlogische omweg. Echter door overstromingen langs de rivieren en hoge waterpeilen in natuurreservaten zijn er in ons land in veel voorjaren uitgestrekte plas-drassituaties waar regenwormen gemakkelijk bereikbaar zijn (Van der Bund 1998). Hetzelfde geldt voor graslanden die in het kader van agrarisch natuurbeheer plas-dras worden gezet. Bovengenoemde habitats oefenen een grote aantrekkingskracht uit op IJlandse Grutto's, zo blijkt uit de aantallen in o.a. Waterland, het Wormer- en Jisperveld, de Zeevang en de Holendrecht- en Bullewijkerpolder, alle in Noord-Holland. Ook aan de Engelse zuidkust is vastgesteld dat IJlandse Grutto's getijdengebieden verlaten om regenwormen te gaan eten op graslanden die recent met zoet water zijn overstroomd (Gill *et al.* 2001). Uit het onderzoek aan individueel gekleurde IJlandse Grutto's blijkt dat een deel van de vogels die in Groot-Brittannië en Ierland overwinteren, zelfs oversteekt naar Nederland alvorens naar de IJlandse broedgebieden te vertrekken (T. G. Gunnarsson). Het plaatselijk rijke voedselaanbod in Nederland in het voorjaar maakt een oversteek van de Noordzee dus lonend. Dit tot voor kort onbekende fenomeen bewijst andermaal de sleutelpositie van Nederlandse graslanden als pleisterplaats voor doortrekkende steltlopers.

Het talrijk voorkomen van IJlandse Grutto's in de IJsseluitwaarden lijkt afhankelijk van het voorkomen van voorjaarsoverstromingen. Hierdoor zijn de jaarmaxima langs de IJssel veel grilliger dan op het Wieringerwad waar de vo-

gels veel stabielere omstandigheden aantreffen (zie tabel 1).

Volledigheid telling Als we de verspreiding bekijken (figuur 1) is het opvallend dat er geen IJlandse Grutto's zijn vastgesteld in een aantal delen van Nederland waarvan het voorkomen van grote voorjaarsconcentraties Grutto's bekend is (Gerritsen 1990). Het gaat dan vooral om Zuid-Holland, Noordwest-Overijssel, grote delen van Friesland en Noord-Drenthe. In Friesland vonden in 2001 en 2002 wel uitgebreide slaapplaatstellingen van onder andere Grutto's plaats, maar omdat dan vooral aanvliegende groepen in de avondschemer worden geteld, is die methode niet geschikt om het aandeel IJlandse Grutto's te bepalen. De kans is groot dat bij intensiever onderzoek in genoemde gebieden meer IJlandse Grutto's zullen worden gevonden.

Dankwoord

Sovon wordt bedankt voor het aanleveren van figuur 1. We willen de Vogelwerkgroep Wierhaven bedanken voor het beschikbaar stellen van de database van IJlandse Grutto's. Theo Mulder zette alle waarnemingen vanaf 1990 langs de Wieringerkust op een rijtje. Adriaan Dijkse dook uit het Texelse archief zeer bruikbare aanvullingen op. Joop van Ardenne, Bert Dijkstra, Maarten Kaales en vooral Arnold Verhoeven en Rob Versteeg stelden waarnemingen beschikbaar van gekleurde IJlandse Grutto's langs de IJssel. Ingrid Tulp en Hans Schekkerman gaven commentaar op de eerste versie van dit artikel.

Aan dit project werkten de volgende tellers en waarnemers mee: Jan Joost Bakhuizen, Johan Barth, Patrick Bergkamp, Cor Berrevoets, Ruud van Beusekom, Arjan Boele, Herman Bouman, Han Brink, Ruud Brouwer, Henk en Wannes Castelijns, Jenny Cremer, Tomm Damm, Adriaan Dijkse, Guus van Duin, Jan Ellens, Meinte Engelmoer, Harry Fabritius, Ben Gaxiola, Jan van der Geld, Wil Gerritse, Gerrit Gerritsen, Peter Hoppenbrouwers, Harry Horn, Jeffrey Huijzen, Maarten Kaales, Olaf Klaassen, Gerrit Krottje, Dirk Kuiken, Mark Kuiper, Otto Kwak, Erik van der Laan, Peter de Lange, Leon Luyten, Theo Mulder, Eddie Nieuwstraten, Teun Oenema, Cees Ooyevaar, Johan Poffers, Ben Pronk, Ad Roobeek, Kees Roselaar, Bram Rijkse, Cees Schaper, Peter van Scheepen, Hans

Schekkerman, Henk Schobben, Cor Smit, Dirk Tanger, Wim Tijssen, Oane Tol, Johan Taal, Jan Tuithof, Michiel Versluys, Rob Versteeg, Frank Visbeen, Otto de Vries, Wadvogelwerkgroep FFF, Arend Wassink, Marco Witte, Erik Wokke, Cathy Wiersema en Mark Zekhuis.

Literatuur

- Beusekom, R. F. J. van. 1993. IJlandse Grutto's in Noord-Holland; herkenning en voorkomen. *Graspieper* 13: 64-72.
- Bund, C.F. van der. 1998. Beschikbaarheid van de bodemfauna in grasland voor vogels. *De Graspieper* 19: 33-41.
- Castelijns, H. 1994. Grutto en Kemphaan overwinteren in toenemende mate in Zeeuws-Vlaanderen. *Limosa* 67: 113-115.
- Gerritsen, G. J. 1990. Slaapplaatsen van Grutto's *Limosa limosa* in Nederland in 1984-85. *Limosa* 63: 51-63.
- Gill, J.A., K. Norris, P.M. Potts, T.G. Gunnarsson, P.W. Atkinson & W. J. Sutherland. 2001. The buffer effect and large-scale population regulation in migratory birds. *Nature* 412: 436-438.
- Gill J., L. Hatton & P. Potts 2002. Black-tailed Godwit. In: Wernham, C.V., M.P. Toms, J.H. Marchant, J.A. Clark, G.M. Siriwardena, & S.R. Baillie (eds), *The Migration Atlas: Movements of the Birds of Britain and Ireland*. T. & A.D. Poyser, London.
- Roselaar, C.S. & G. J. Gerritsen. 1991. Recognition of Icelandic Black-tailed Godwits and its occurrence in the Netherlands. *Dutch Birding* 13:128-135.
- Scheepen, P. van & G. J. Oreel. 1995. Herkenning en voorkomen van IJlandse Grutto in Nederland. *Dutch Birding* 17: 54-64.
- Versluys, M. 1999. IJlandse Grutto's bij Harlingen in voorjaar 1998. *Twirre* 10: 12-14.
- Gerrit J. Gerritsen, Veerallee 33, 8019 AD Zwolle, gerritgerritsen@hetnet.nl
- Wim Tijssen, De Dolven 39, 1778 JP Westerland, wimtijssen@planet.nl

The importance of the Netherlands as staging area for Icelandic Black-tailed Godwit *Limosa limosa islandica* during spring-migration in 2001 and 2002.

Until the early 1990's, the Icelandic Black-tailed Godwit was a scarce and not very well known subspecies in the Netherlands. An investigation (1984-1992) showed an increase in the occurrence during spring migration in the Netherlands, to a maximum of 630 birds in 1992, of which most (460) used the mudflats of the Wadden Sea near Wieringen, Noord-Holland. Because both authors noticed a strong increase of the numbers of Icelandic Black-tailed Godwit in their study areas (Table 1), they organised five spring-counts in the Netherlands at the most well known spring staging sites (29) of these subspecies in 2001. As the foot and mouth disease made it impossible to organise counts in some important areas in 2001, a more complete census was organised in spring 2002, with seven counts carried out at 44 sites.

In spring 2001 Icelandic Black-tailed Godwits were present on 72% of the sites during one or more counts. The maximum number (3015-3556) was counted in the weekend of 31 March/1 April. In March and April 2002

birds were seen at 98% of the counted sites, with a maximum (6758-9811) again during the weekend of 31 March/1 April. Regular counts at one of the key sites (Wadden Sea coast of Wieringen) show that almost 50% of the birds have arrived by mid March (Fig. 2).

These totals show that at the peak of spring migration, 19-28% of the total population of Icelandic Black-tailed Godwit used the Netherlands in 2002, which was a surprise and not documented before. In the last ten years, the Netherlands has become a major staging area during spring migration. Birds use wet freshwater grasslands along rivers and in polders, as well as mudflats along the Dutch Wadden Sea coast. Most birds use coastal areas but large numbers also use the forelands of the river IJssel (Fig. 1).

Resightings of individually colour-marked birds allow estimation of residence time and site faithfulness. Along the river IJssel Icelandic Black-tailed Godwits stayed 13 days on average in spring with a maximum duration of 37 days. Interannual resightings of the same individuals were recorded both on Wieringen (up to seven subsequent years) and along the river IJssel (up to three years).